

הרב יעקב מדן שיחה לפרשת בראשית

אדם, חווה ו...הנחש

בשיחה היום אני לא אנסה להסביר את הפרשה ע"פ פשוטו של מקרא, אלא דווקא ע"פ פשוטו של מדרש, למרות שנראה בהמשך שהדברים מסבירים גם פרטים רבים שאינם מובנים בפשט הפרשיה..

אחד מהדברים הקשים ביותר להבנה בפרשה הוא מקומו של הנחש בסיפור. הבעיה מתחילה בכך שכלל לא ברור מה הוא היה בדיוק, אולם לא בכך היא מסתיימת. הגמרא בשבת קמו. דנה במעשיו של הנחש, ומספרת:

"בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן"

במבט ראשון דברי הגמרא קשים: מעבר לקושי להבין מהו בדיוק אותה הטלת 'זוהמא' שלא נפסקה עד הר סיני, לא ברור מבחינה טכנית כיצד יכול נחש, שאותו כולנו מכירים, לבוא על אשה? לקושי זה מצטרפת העובדה שהפרשה מספרת לנו בצורה פשוטה וסתמית על נחש מדבר? ואמנם, בגלל בעיות אלו מסביר ה'ספורנו' על אתר שהנחש הוא רק משל ליצר הרע, וכך הוא מסביר את כל הפרשה ע"י דחיקת הפסוקים. אנו נרצה להבין את הפרשה כפשטה, וננסה לומר שהיא מספרת בדיוק את מה שהתרחש, ללא משלים או אליגוריות.

אמנם, בשביל ללכת בכיוון זה יש להניח שנחש שעליו מדברת הפרשה אינו הנחש המוכר לכולנו כיום. כנראה שיש לומר שהנחש בגן עדן היה נראה כמו אדם, גם מבחינת המראה וגם מבחינת חלק מהיכולות: דיבור, חשיבה, יצרים וכדומה. ניתן לראות הד להבנה זו, בדברי המדרש על כך שהנחש "היה מהלך בקומה זקופה והיה יודע לשון האדם" (פסיקתא זוטרת, בראשית). אנו מכירים כיום אפשרויות של שיבוט, שבעזרתן ניתן ליצור יצורים הדומים מאד לחיות, וניתן לומר שהנחש היה מעיין שיבוט של האדם - כלומר, מין צל שנוצר יחד עם האדם, והיה דומה לו במראה ובהתנהגויות החיצוניות. אולם, כנראה שעדיין היה הבדל מהותי בין אדם לבין הנחש - הנחש לא נוצר עם 'צלם אלוקים'. אותה אלוקיות שנבראה באדם לא הייתה קיימת אצל הנחש, ולכן כבר מראשית הבריאה הוא ניסה לגרור את חוה לעבור על צו הקב"ה ולהמרות את פיו. כך ניתן להבין כיצד נחש יכול לדבר עם חוה, לשכנע אותה לאכול מעץ הדעת, ואף לבעול אותה ולהטיל בה זוהמא.

למרות שבמבט ראשון הסבר זה נראה רחוק, נדמה שהוא יכול להסביר דברים רבים בפרשיה. בהמשך הפרשה אנו קוראים על קין שרוצח את אחיו. מאד קשה להבין במבט ראשון כיצד במציאות שבה יש רק ארבעה אנשים בעולם, קם אדם בעל

מחשבה ומצפון והורג את אחיו. בעיה זו נפתרת אם נסביר שקין לא היה מזרע אדם, אלא מזרע הנחש, ולכן היו חסרות בו אותן תכונות מצפון ומוסר שקשורות לצלם אלוקים שנטבע באדם וחווה. א"כ, כשהגמרא אומרת שהנחש הטיל בחוה זוהמא, היא מתכוונת לומר שמביאה זו נוצר זרע מקביל לזה של אדם וחווה; זרע של צאצאים שאמנם נראו כמו בני אדם אבל חסרו את אותו צלם אלוקים שנטבע בכל אחד מאתנו. ממילא אותם אנשי-נחש היו מסוגלים לבצע את המעשים החמורים ביותר, כבר בראשית הבריאה.

אולי באמצעות הסבר זה ניתן להבין קושי נוסף בפרשיית קין והבל. אנו יודעים שישנם שלושה שותפים באדם, אולם באופן מפתיע כאשר חוה קוראת את שמו של קין היא אומרת "קניתי איש את ה'" - כלומר, מדובר כאן ביצירה שבה שותפים האשה והקב"ה, ללא מעורבות אדם. מסתבר לומר שקין הוא יצירה שבה שותפים חוה, הקב"ה...והנחש!

בהמשך אנו קוראים על פרשה מוזרה נוספת: "ויראו בני האלוקים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו". ניתן להסביר ש'בני האלוקים' הם צאצאי חוה והנחש, כפי שראינו קודם לכן בדברי חוה "קניתי איש את ה'", וצאצאים אלו חוזרים על מעשה אביהם, הנחש הקדמוני, ובאים על בנות האנוש. אכן, הנחש הטיל בחוה זוהמא - הוא יצר זרע של 'נחשים' שנראים כמו בני האדם אולם כל העת מזהמים ומחטיאים את העולם!

קולמוסים רבים נשתברו בכדי להסביר מה ההבדל בין פרק א' לפרק ב' בבראשית, ורוב הפרשנים הסבירו שמדובר בשתי בחינות שונות, וממילא אף אחת מהן לא התרחשה באמת. לדעתי, שני הפרקים התרחשו בדיוק כפי שהם מתוארים, אלא שבפרק א' מתוארת בריאת העולם והאדם-נחש, ואילו פרק ב' מתאר את בריאת "המקום אשר יבחר ה'" - גן עדן - והאדם שנברא בצלם בשביל לשמור עליו ולטפל בו. אפשר לחזק הסבר זה אם נבדוק את ההבדל בשם ה' בשני הפרקים השונים. בפרק א' מתוארת הבריאה בשם אלוקים, שכידוע מבטא את הקב"ה כבעל הכוחות, ואילו שמו המפורש של הקב"ה, שבעזרתו מתוארת הבריאה בפרק ב', מבטא בד"כ את היותו של הקב"ה גם בעל המידות והמוסר². הנחש נברא בשם אלוקים, ולכן הוא תפס את הקב"ה רק כבעל הכוחות - "אף כי אמר אלוהים לא תאכלו מכל עץ הגן" (ג', א'). ממילא, מובן מדוע טענתו של הנחש היא שבאכילה מעץ הדעת האדם יהיה "כאלוקים", שהרי לשיטת הנחש בעלות על הכוחות השונים היא הדבר המפריד בין בני האדם לבין הקב"ה. ואמנם, האשה נופלת בפח שטמן לה הנחש, וגם היא מתחילה לקרוא לקב"ה

2 בהערת אגב נעיר שזה ההבדל בין האלים המיתולוגיים שהתרבות הכללית משופעת בהם ובין אלוקי ישראל. אלילי העמים הם אמנם בעלי כוחות - אלוקים - אולם הקב"ה גם נושא בשם הוקה, והכוונה היא שהוא גם בעל המידות והמוסר. ואמנם, בכל המיתולוגיות ניתן להבחין שלמרות הכוחות הכבירים שיש לאלים, הם אינם מצטיינים במידות ובמוסר נעלה. שורש הכפירה הוא לומר שהקב"ה הוא רק בעל הכוחות ולא בעל המוסר, ואכמ"ל.

בשם אלוקים - "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלוהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון" (ג', ב').

כעת ניתן להבין גם את עונשו של הנחש. לאחר החטא השתנה מראהו של הנחש, והוא הפך להיות שונה מזה של האדם - "על גחונך תלך". ואמנם, חז"ל מתארים שבדורו של אנוש נשתנה מראהם של בני האדם "ונעשו פניהם כקופות" (בראשית רבא, כ"ג); כך נראו צאצאי הנחש לאחר שנענשו. הארכיאולוגים עמלים כיום למצוא את החוליה החסרה שבין הקוף והאדם, וניתן לומר שזו בדיוק אותה חוליה - צאצאי הנחש שנענשו ונעשו פניהם כקופים! אולם, לעומת זרעו של הנחש היה גם זרע אחר לחוה, מאדם הראשון, ולכן התורה מתארת שרק זרעו של אנוש ילד "בדמותו כצלמו", ורק זרע זה היה בעל צלם אלוקים.

כפי שראינו בתחילה, הגמרא מסיימת ואומרת שזוהמת הנחש פסקה במעמד הר סיני. ישנה הקבלה ידועה בין המבול לקבלת התורה (שניהם התרחשו במשך 40 יום, לשניהם קדמו 7 ימי הכנה, לאחר כל אחד מהם נכרתה ברית ונתנו מצוות לבני האדם [שבע מצוות בני נח לאחר המבול, והתורה לאחר מעמד הר סיני], 'בשגם' בגימטריה זה 'משה', ועוד). ניתן להסביר שבמבול נספו כל צאצאי הנחש, ורק נח, מצאצאי אנוש, ניצל, וזו כוונת חז"ל כשאמרו שבמעמד הר סיני נפסקה זוהמתם של ישראל. למרות זאת, חז"ל מספרים לנו שאשתו של נח הייתה נעמה, מצאצאי קין, ואולי בכך הם מנסים לרמוז לנו שבכל זאת משהו ממהותו של הנחש הקדמוני עדיין נשאר טמון באישיותו של האדם, ולכן עדיין יש להיזהר מזוהמת הנחש המפפעפת בכל אחד מאתנו...

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ז *
* עורך: שאול ברט *

* בית המדרש הירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *
